

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förordande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-32-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

i sig. Här kunde Althusser's interpellationsbegrepp i Butlers tillämpning ha gett spännande resultat, samt kanske även Deleuzes begrepp 'becoming'; båda är omnämnda men endast marginellt tillämpade i avhandlingens analyser. Men med sådana tillvägagångssätt hade det förstås blivit en helt annan analys, och i förlängningen en helt annan avhandling, dock med större potential att förverkliga syftet att revolutionera könsdialektiken i dramerna.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att Lundqvists avhandling således påvisar att Lacans psykoanalytiska teorier som analysverktyg, även kombinerade med en uttalad strävan efter att införa könskritiska perspektiv, till sin form ändå är alltför statiska för att resultera i några mer omvälvande resultat. Till viss del är detta en fullkomligt logisk konsekvens, eftersom de kritiska, feministiska och queera perspektiven på psykoanalys i en studie som denna endast kan införas till en viss gräns, om inte hela det lacanska bygget skall fullständigt raseras. Istället tilläts nu Lacans teorier vara avhandlingens röda tråd, vilken än löper stark och opåverkad, än ifrågasätts och uttänjs – om än aldrig så mycket att den riskerar att helt brista. Men trots att Lundqvist således håller ett fast grepp om Lacan så är det uppenbart att hon samtidigt så gott det går söker rucka på och omkoppla detta grepp, och därmed har hon med bravur tagit sig an en svår uppgift vars väg genom avhandlingen torde vara dess mål. För att resultatet skulle ha blivit lika intressanta som diskussionen saknas emellertid ett av de mest spännande grepp Lundqvist hade kunnat ta på Lacan – skamgreppet.

Ann-Sofie Lönnngren

Spår och speglingar. Red. Maria Karlsson & Louise Vinge (Lagerlöfstudier, 2011). Gidlunds förlag. Möklinta 2011.

Att Selma Lagerlöf fortsätter att fascinera är uppenbart. Det gäller både Lagerlöfs verk och hennes person. Under 2000-talet har Lagerlöfavhandlingarna således publicerats i jämn takt. Stor uppmärksamhet fick likaså 150-årsjubileet av författarens födelse 2008 och hundraårsminnet av Nobelpriset 2009. Till detta kan nu läggas ännu en volym "Lagerlöfstudier". Denna gång med inriktning mot "Spår och speglingar".

Att antologier som denna spretar lite åt olika håll får man räkna med. Samtidigt ligger det en

tjusning i att hoppa mellan de olika bidragen (17 stycken) och plötsligen befinna sig nersjunken i ett ämne man aldrig tidigare ägnat en tanke. Som när Git Claesson Pipping och Tom Olsson – med hjälp av privata brev och dagböcker – skildrar Lagerlöfs framträdande på Svenska litteratursällskapet i Helsingfors 1912. Inte minst är den bittre språkprofessor Hultmans dagboksanteckningar fascinerande att följa. Som artikelförfattarna påpekar handlar denna frustration mycket om att han – sina framgångar till trots – inte får den homosociala uppmärksamhet han anser sig förtjäna.

Titeln – "Spår och speglingar" – visar antologins inriktning mot både det inflytande Lagerlöf och hennes dikt haft i litteratur- och kulturhistorien och de spår andra diktare satt i hennes författarskap. Vi rör oss alltså här, åtminstone delvis, på "påverkansforskningens" område. Detta är ett ytterligt intressant fält, som tidigare hade en central ställning inom litteraturvetenskapen men på senare decennier sjunkit undan i betydelse. Därför hade jag gärna sett åtminstone en kort introducerande text om hur vi idag bör förhålla oss till och tänka om detta med litterär påverkan. Det är lätt att instämma med redaktörerna som i förordet konstaterar: "Det är trots allt spännande att veta vad det är för material som konstverket växer fram ur." Men mer exakt när, var och hur är detta relevant för oss litteraturforskare idag? Det komparativa perspektivet innehåller ofta en underförstådd värdedimension. Att tillkomsten av en nobelpristagares verk är av intresse är en sak, men i vilken grad gäller detta också andra (alla?) författares produktion?

Louise Vinge, som redigerat boken tillsammans med Maria Karlsson, visar annars i sitt bidrag om Lagerlöf och Esaias Tegnér hur detta med originalitet och påverkan fungerar. Lagerlöfs intresse för det tidiga 1800-talets stora diktarfurste går tillbaka till barndomens Mårbacka, där inte minst fadern, löjtnanten, var en stor Tegnérbeundrare. I *Mårbacka* (1922) skriver hon: "Något mer härligt än Fritiofs saga trodde han inte fanns i denna värld. Hellre än att vara kejsare av Frankrike eller tsar av Ryssland ville han vara den Lundaprofessorn, som hade besjungit Fritiofs och Ingeborgs kärleksöden" (35). Fascinationen för Tegnér är inte svår att förstå med tanke på att denne inte enbart var en i tiden och rummet avlägsen "lundaprofessor". Han var också värlänning och rent konkret släkt med Selma Lagerlöf, i själva verket kusin med hennes farfar.

Ett påtagligt resultat av Lagerlöfs Tegnérintresse var att hon i en tävling om en nyskriven opera – vil-

ken skulle användas vid invigningen av ett nytt operahus i Stockholm 1898 – beslöt sig för att utnyttja och omvandla Tegnér's *Fritiofs saga*. Elfrida Andrée, som skrev musiken till operan, hade ursprungligen tänkt sig ett annat ämne. Lagerlöf, som den skickliga strateg hon var, insåg dock den dramatiska potentialen i *Fritiofs saga*. Diktverkets stora popularitet – det rörde sig om en veritabel bästsäljare på sin tid – gjorde givetvis sitt till, liksom Tegnér's position som nationalskald. Kanske var hon alltför taktisk denna gång. Den färdiga operan fick inget pris alls i tävlingen, och även en privat uppsättning av verket 1898 misslyckades. Sannolikt var det början av den store föregångaren som blev henne övermäktig. Hon förmådde inte stryka som hon borde i handlingen: ”Hennes libretto blev därför alldeles för omfattande för sitt ändamål – resultatet blev en opera som skulle ha tagit minst fem och en halv timme att uppföra, beräknades det” (42).

Andra bidrag behandlar alltså de spår Lagerlöf själv avsatt hos efterföljande diktare som Tomas Tranströmer, P.C. Jersild, Torgny Lindgren och John Ajvide Lindqvist. Om Lagerlöfinfluensen i Torgny Lindgrens novell ”Selma och Verner” från *Legender* (1986) är övertydlig – om än inte okomplicerad, då Lindgren är en egensinnig författare – framstår relationerna mellan Tranströmer och Lagerlöf som betydligt mer vaga. Torsten Rönnerstrand, som utreder detta, pekar bland annat på det gemensamma fågelmotivet och den bakomliggande andliga visionen. Att Tranströmer själv förklarar att *Nils Holgerssons underbara resa* tillhör hans stora läsupplevelser hör till saken. Likväl är det svårt att mer precist visa hur Tranströmers produktion relaterar till Lagerlöfs. Påverkansforskning är inte alldeles enkelt.

Hur svårt det komparativa studiet kan vara framgår inte minst av Jesper Svenbro's bidrag ”Santo Bambino”. Efter en närmast djuppsykologisk analys av sig själv inser Svenbro att hans egen dikt ”Vid budet att Santo Bambino di Aracoeli slutligen stults av maffian” tagit stora, men likväl omedvetna, intryck av barndomens läsning av Lagerlöfs *Antikrists mirakler*. En tidningsrecension uppmärksammar honom på likheterna mellan de båda verken. Efterhand som Svenbro börjar utforska detta samband inser han att ”Selma Lagerlöfs roman från 1890-talet var närvarande som ett slags strukturerande kraft i min diktsamling från 1990-talet” (334). Det är en slutsats i princip bara Svenbro själv hade kunnat nå fram till.

Med tanke på min egen forskningsinriktning de senaste åren mot den medialiserade författaren är

det med stort intresse jag tar mig an avsnittet ”Berömmelsens spår”, som bland annat behandlar celebriteten Selma Lagerlöf.

Maria Karlsson tar i sitt bidrag ett spännande grepp om den ”verkliga publikens” Selma Lagerlöf. Andreas Nyblom analyserade i sin avhandling från 2008 Verner von Heidenstam som litterär celebritet i den svenska offentligheten. Lagerlöf var emellertid inte mindre känd eller berömd än Heidenstam. Som Karlsson påpekar var deras meritlistor i själva verket förvillande lika: ”läseboksförfattare, hedersdoktorer, nobelpristagare, ledamöter i Svenska Akademien” (190). I relationen till läsarna skiljer det emellertid mycket mellan de båda. Om Heidenstam i första hand var en ”kulturskald” för samhällets elit – hans publik var under större delen av hans författarskap förhållandevis liten och homogen – var Lagerlöf på ett helt annat sätt en skald för hela folket: ”När det gäller antalet läsare kunde Heidenstam bara drömma om att nå upp i Selma Lagerlöfs siffror” (189).

Vad gäller Lagerlöfs faktiska läsare finns det också ett rikt historiskt källmaterial att utgå ifrån. Lagerlöf sparade nämligen brev och försändelser från allmänheten, vilka nu finns bevarade på Kungliga biblioteket i Stockholm. Samlingen består av över 42 000 försändelser från mer än 17 000 avsändare. Dessa ”tiggarebrev” har tidigare i huvudsak nonchalerats av forskningen. Men som Karlsson noterar säger de i själva verket mycket om bilden av Lagerlöf i samtiden: att hon hade råd att ge ekonomiskt bistånd till behövande, att hon uppfattades som en ”god” person som ville dela med sig samt att hon var känd också av människor som hade det svårt och således inte tillhörde samhällets översta skikt. Många av brevskrivarna söker alltså ekonomiskt stöd, eftersom de drabbats av sjukdom eller arbetslöshet. Men det finns också en tydlig existentiell dimension i breven. Skribenterna vänder sig till Lagerlöf som en biktmor, på jakt efter ett moraliskt rättesnöre.

Det är en betydelsefull alternativ litteraturhistoria Karlsson här visar fram. Redan långt före vår egen tid fanns det en fungerande ”fänkultur” kring en litterär celebritet som Lagerlöf.

Sara Granath undersöker i sin artikel vår egen tids föreställningar om – eller speglingar av – Selma Lagerlöf. Detta genom att redogöra för de senaste decenniernas teatrala Lagerlöfporträtt, från Göran Tunströms Lagerlöfserie i Radioteatern 1982, över P.O. Enquists *Bildmakarna* från 1998, och fram till de senaste årens många iscensättningar i sam-

band med Lagerlöfjubileerna 2008 och 2009. Det är ett klart intressant material Granath tar fram – som likväl hade vunnit på att utvecklas och preciseras ytterligare. Att dessa föreställningar på olika sätt konstruerar gestalten ”Selma Lagerlöf” är tydligt. Men hur gör de detta – och vad tjänar Lagerlöfgestalten för syfte i de olika uppsättningarna? I vår tid är det ju knappast den nationella symbolen Lagerlöf som dominerar. Granath är förvisso inne på dessa frågor, men hade kunnat skriva fram sina slutsatser tydligare.

Att den samtida konstruktionen av Lagerlöf är en central frågeställning framgår inte minst av Jenny Bergens avslutande artikel ”Selma Lagerlöf-arkivet och kulturarvet”. Bergenmar för här ett principiellt resonemang om utgivningen av ”stora” författare i textkritiskt bearbetade Samlade verk eller Skrifter. Det pågående arbetet med Selma Lagerlöf-arkivet började just som en tänkt digital utgåva av Selma Lagerlöfs samlade verk. Efterhand försköts emellertid projektets inriktning. Textkritiska utgåvor handlar till stor del om att bygga ett monument över författaren. Och Lagerlöf kan förvisso vara värd ett monument på samma sätt som manliga författarkollegor som Strindberg och Heidenstam. Insikten om att ett Selma Lagerlöf-arkiv inte bara är en plats där kulturarvet bevaras och tillgängliggörs, utan också en plats där kulturarvet rent faktiskt *skapas* – Bergenmar använder termen ”cultural engineering” – innebar emellertid att man började ställa frågor om *varför* man ville upprätta detta arkiv och för *vem*. Det ursprungliga textkritiska projektet omvandlades till ett digitalt *arkiv*, ”där den textkritiska utgåvan är en av slutprodukterna, men där vi strävar efter att ha en kulturhistorisk bredd och inkludera material som inte tillhör Selma Lagerlöfs verk, men däremot hennes författarskap och författarroll” (374). Till detta utökade kontextualiserande material hör självfallet den tidigare nämnda brevsamlingen på Kungliga biblioteket, men också radiouppläsningar och filmklipp av olika slag. Planer finns även på tematiska ingångar i materialet, exempelvis ”Texter om krig och fred”.

Det är ett spännande scenario Bergenmar skisserar för litteraturforskningen. Istället för att sätta texten eller författaren på piedestal kan vi på ett medvetet sätt medverka till att skapa – men också ständigt omvandla – vårt kulturarv. Detta är givetvis något litteraturvetarna alltid har gjort, men kanske inte alltid varit medvetna om.

Att också den föreliggande antologivolymen bidrar till konstruktionen av ”Lagerlöf på 2000-talet”

hör till saken. Fram träder en författare och ett författarskap med fortsatt central betydelse i vår tid. Det är ingen dålig prestation av en antologi.

Torbjörn Forslid

Bengt Landgren, *Mannen från Prag. Rainer Maria Rilke, hans liv och hans diktning*. Gidlunds förlag, Möklinta 2011.

Forskningen kring Rainer Maria Rilke kom igång relativt snart efter hans död 1926. Insel Verlag gav ut *Gesammelte Werke* i sex band 1927, Fritz Adolf Hünichs bibliografi utkom 1935 och 1936–1939 utgavs även *Gesammelte Briefe* i sex band. Ett Rilke-arkiv grundades av dottern Ruth Rilke, svärsonen Carl Sieber och förlagsmannen Anton Kippenberg. Brevsamlingar utkom redan 1929 och 1931. Rudolf Kassner skrev en utförlig nekrolog och vännerna gav ut sina minnesböcker. Carl Siebers biografi *René Rilke. Die Jugend Rainer Maria Rilkes* publicerades 1932; källmaterial redovisas, men i huvudsak följer Sieber Rilkes självbild. Den första akademiska avhandlingen var Joseph-François Angelloz båda band *Rainer Maria Rilke. L'évolution spirituelle du poète* och *Les élégies de Duino* från 1936. Historikern Jean-Rodolphe von Salis gav ut sin efter nykter objektivitet strävande biografi i flera upplagor från 1936 till 1952. Bibliotekarien Ingeborg Schnack offentliggjorde sin *Rilkes Leben und Werk im Bild* 1953 och återkom med den användbara *Rilke–Chronik* till 100-årsjubileet 1975. Hans-Egon Holthusens mycket spridda verkorienterade biografi publicerades 1958. Grundliga specialstudier av *Duineser Elegien* och *Die Sonette an Orpheus* utgavs av Jacob Steiner (1962) respektive Holthusen (1937) och Hermann Mörchen (1958).

Manfred Engel, en av dagens främsta Rilkeforskare, driver tesen i sin eminenta *Rilke–Handbuch* (2004) att Rilke skulle ha haft en nedgångsperiod i den tyska germanistiken från 1970-talet till tidigt 1990-tal såsom icke-modernist, ointresserad av politiska och sociala frågor samt föga lämpad för dekonstruktiva analyser. Detta i motsats till högkonjunkturer under 1930-, 1950- och 1960-talet. Internationellt förhåller det sig annorlunda. Amerikanen Ralph Freedmans biografi *Life of a Poet. Rainer Maria Rilke* från 1996 (tysk förbättrad upplaga 2001/2002) har rimligen, liksom flera andra viktiga litteraturvetenskapliga verk, tillkommit just under det tidiga 1990-talet.